MALTA

QORTI CIVILI
PRIM' AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF
LINO FARRUGIA SACCO

Seduta tat-18 ta' Gunju, 2008

Rikors Numru. 10/2007

Francis Said u ghal kull interess li jista' jkollha martu Enoe Said
vs
L-Avukat Generali

Il-Qorti,

A. RIKORS:
Rat ir-rikors ta' Francis Said u ghal kull interess li jista' jkollha martu Enoe Said li bih esponew:

Illi fis-17 ta' Lulju 1973, ir-rikorrenti Francis Saidipprezenta citazzjoni kontra Joseph Gatt, liema proceduri jgibu n-numru 629/73, permezz ta' liema huwa talab lill-Qorti tal-Kummerc tal-Maesta` Taghha r-Regina, tiddikjara fl-ewwel lok li l-konvenut Joseph Gatt responsabbli ghad-danni li gew kagonati f'katina tad-deheb antika tal-granspinat u sussegwentement tillikwida u tikkundanna lill-konvenut ihallas id-danni hekk kagonati lill-attur;

Illi l-Prim’Awla tal-Qorti Civili ddecidiet il-kawza permezz ta’ sentenza moghtija fil-31 ta’ Ottubru 2003;

Illi peress li r-rikorrenti Francis Said hassu aggravat bis-sentenza tal-Prim’Awla tal-Qorti Civili, l-istess rikorrent intavola appell minn din is-sentenza, liema appell gie deciz permezz ta’ sentenza tal-Qorti tal-Appell tal-1 ta’ Dicembru 2006 (kopja legali annessa mar-rikors bhala Dok A);

Illi ghalhekk jirrizulta li dawn il-proceduri damu pendenti ghal aktar minn 33 sena shah sakemm il-mertu ghadda in gudikat, u 30 sena minnhom quddiem il-Qorti tal-Kummerc u l-Prim’Awla tal-Qorti Civili;

Illi l-kawza giet appuntata ghas-smiegh l-ewwel darba ghas-seduta tat-23 ta’ Ottubru 1973, meta l-Qorti tal-Kummerc preseduta mill-Onorevoli Imhallef Giov. O. Refalo hatret lill-Avukat Dottor Lino Agius bhala Perit Legali u lil Tarcisio Giordano bhala Perit Tekniku u l-kawza thalliet ghar-rapport ta’ l-istess;

Illi l-Perit Legali zamm seduti fil-5 ta’ Dicembru 1973, 8 ta’ April 1974, 19 ta’ April 1974, 27 ta’ Mejju 1974, 28 ta’ Gunju 1974 u 26 ta’ Frar 1975;

Illi fis-seduta tad-29 ta’ Mejju 1974, ir-rikorrent iddikjara l-provi tieghu maghluqa, dan salv ghal xhieda rigwardanti l-valur ta’ l-istess katina tad-deheb;

Illi fil-21 ta’ Novembru 1973, il-kawza thalliet ghar-rapport ghall-5 ta’ Frar 1974;

Illi fil-11 ta’ Frar 1974, il-Perit Legali talab is-sostituzzjoni tal-Perit Tekniku Tarcisio Giordano, u dan peress illi l-istess Giordano kien esprima opinjoni fir-rigward tal-katina tad-deheb mertu tal-kawza, u minflok gie suggerit certu Paul Cassar;

Illi peress illi fil-frattemp ma sar xejn u l-kawza baqghet konstantament ghar-rapport, il-Qorti tal-Kummerc,

permezz ta' digriet tas-27 ta' Mejju 1975, ordnat lill-Perit Legali jzomm zewg seduti fil-11 u fit-18 ta' Gunju 1975 u ordnatlu "jigbor ix-xhieda tal-konvenut u tax-xhieda tieghu u tawtorizzah izomm is-seduta anke fl-assenza tal-partijiet u tordnalu jipprezenta r-relazzjoni fuq il-provi li jkun gabar";

Illi l-kawza baqghet ghar-relazzjoni sat-22 ta' Gunju 1977 meta giet mitluba s-sostituzzjoni tal-Perit Legali u l-Avukat Dottor Lino Agius u dan peress illi l-istess gie elevat ghal Magistrat, u permezz ta' digriet ta' l-istess data l-Qorti hatret bhala Perit Legali lill-Avukat Dottor Austin Gatt;

Illi fis-seduta tas-6 ta' Dicembru 1978, il-Qorti ordnat lill-attur jaghmel dak mehtieg in segwitu ghar-rikors tieghu stess tat-28 ta' Gunju 1977, u dan stante li l-attur kien talab lill-Qorti tirrevoka ***contratio imperio*** d-digriet ta' sostituzzjoni tal-Perit Legali u tawtorizza lill-Magistrat Dr. Lino Agius jikkonferma r-relazzjoni tieghu fir-Registru;

Illi sal-11 ta' Gunju 1982, u cioe` ghal hames snin shah, din il-kawza baqghet ghall-istess skop, u cioe` sabiex il-Magistrat Dr. Lino Agius, li fil-frattemp gie elevat ghal Imhallef, jipprezenta r-relazzjoni tieghu;

Illi peress li fil-frattemp l-istess relazzjoni ma gietxipprezentata, fil-11 ta' Gunju 1982 il-Qorti hatret bhal Perit Legali lil Avukat Dottor Aldo Vella, madanakollu l-ebda seduti ma saru u ebda relazzjoni ma giet prezentata mill-Perit Legali u fl-14 ta' Marzu 1989, l-Avukat Dottor Aldo Vella talab is-sostituzzjoni tieghu minhabba pressjoni ta' xoghol;

Illi minkejja diversi ordnijiet sabiex il-process jigi ritornat, l-istess process kien ghadu ma giex hekk ritornat sal-25 ta' Gunju 1990;

Illi fis-seduta ta' l-10 ta' Jannar 1992, il-Qorti tal-Kummerc halliet din il-kawza ghat-trattazzjoni finali, izda fit-3 ta' April 1992, il-Qorti ordnat li tinghata informazzjoni kemm dwar isem ta' persuna sabiex jassistiha teknikament kif ukoll

dwar jekk il-katina tad-deheb kenitx ghada fil-pussess ta' l-allura Imhallef Dottor Lino Agius;

Illi fid-9 ta' April 1992, kwazi 20 sena wara li giet intavolata l-kawza, il-konvenut ipprezenta affidavit tieghu;

Illi fis-seduta tal-15 ta' Gunju 1992, il-Qorti innominat ir-raba' perit legali, u cioe` lill-Avukat Dottor Simon Micallef Stafrace, li zamm is-seduti fis-6 ta' Ottubru 1992, 24 ta' Lulju 1993, 12 ta' Ottubru 1993, 26 ta' Ottubru 1993, 9 ta' Novembru 1993 u mbaghad wara sensiela ta' differimenti u assenjazzjoni ta' l-atti lil diversi Imhallfin sedenti, fil-31 ta' Ottubru 2000;

Illi fis-seduta ta' l-14 ta' Jannar 1994, il-Qorti giet infurmata li l-katina tad-deheb insterqet mis-***safe*** tal-Qorti, u b'hekk gie kjamat ir-Registratur tal-Qorti, u din ma kenitx l-ewwel darba li dan l-istess barbazzal safa mitluf u mertu ta' dewmien u tfittxija da parti tar-Registratur tal-Qorti u l-Perit Legali;

Illi fis-seduti ta' l-4 ta' Jannar 2002 u tal-11 ta' Gunju 2001, il-Qorti preseduta mill-Imhallef David Scicluna semghet ix-xhieda prodotti mill-konvenut u l-Qorti preseduta mill-Imhallef Noel Cuschieri semghet ix-xhieda ohra tal-konvenut fis-7 ta' Mejju 2003, f'liema data thalliet ghas-sentenza finali;

Illi f'din il-kawza nzammu xejn anqas minn 120 differiment u fuqhom, filwaqt li l-provi kollha tressqu f'14-il seduta;

Illi in segwitu r-rikorrent intavola appell mis-sentenza tal-31 ta' Ottubru 2003, liema appell gie appuntat ghas-smiegh tliet snin wara s-sentenza, u cioe` fid-19 ta' Gunju 2006, liema appell gie deciz billi gie akkolt l-appell tar-rikorrenti permezz ta' sentenza ta' l-1 ta' Dicembru 2006;

Illi l-ebda rapport peritali ma gie prezentat minkejja li fil-mori tal-proceduri nhatru diversi periti, kemm legali kif ukoll teknici;

Illi fil-fehma tar-rikorrenti, dan id-dewmien ma kienx gustifikat u dan l-istat ta' fatt huwa leziv tad-dritt fundamentali tar-rikorrenti ghal smiegh xieraq minn Qorti indipendenti u imparzjali fi zmien ragonevoli u dan a tenur ta' l-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u l-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem.

Ir-rikorrenti talbu lill-Qorti:

1. Tiddikjara u tiddeciedi li fil-proceduri fl-ismijiet Francis Said vs Joseph Gatt u b'digriet tat-3 ta' Gunju 1994 gie kajmat fil-kawza r-Registratur tal-Qorti bin-numru 629/73 intavolata fis-17 ta' Lulju 1973 u deciza mill-Prim'Awla tal-Qorti Civili fit-31 ta' Ottubru 2003 u mill-Qorti ta' l-Appell fl-1 ta' Dicembru 2006 gew lezi d-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti jew min minnhom ghal smigh xieraq minn Qorti indipendenti u imparzjali fi zmien ragonevoli;

2. Tiddikjara u tiddeciedi konsegwentement illi sehhet vjolazzjoni ta' l-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u l-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea ghad-Drittijiet tal-Bniedem;

3. Taghti rimedju effettiv u opportun fic-cirkustanzi, inkluz izda mhux biss, kumpens pekunjarju.

Bl-ispejjez.

Rat id-dokumenti prezentati mir-rikorrenti.

B. RISPOSTA:

Rat ir-risposta ta' l-Avukat Generali li biha espona:

Illi preliminarjament, l-Avukat Generali gie mharrek inutilment stante li l-ilmenti tar-rikorrent huma specifici u ghaldaqstant ai termini ta' l-artikolu 181B(2) iridu jigu indirizzati kontra l-Kap ta' Dipartiment involut. Difatti skond l-imsemmi artikolu

"L-Avukat Generali jirrapprezenta lill-Gvern f'dawk l-atti u azzjonijiet gudizzjarji li minhabba n-natura tat-talba ma

jkunux jistghu jigu diretti kontra xi wiehed jew aktar mill-kapijiet tad-dipartimenti l-ohra tal-Gvern."

Subordinatament it-talbiet tar-rikorrenti ma jistghux jintlaqghu stante li ma sehh ebda ksur ta' l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u/jew ta' l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem, u dan peress li d-dewmien li minnu qeghdin jilmentaw – u li minhabba fih qed jallegaw nuqqas ta' smigh xieraq – ma sehhx htija ta' l-intimat izda principalment tort tal-partijiet infushom inkluzi l-istess rikorrenti.

Ghaldaqstant l-intimat talab li din il-Qorti joghgobha tirrespingi r-rikors odjern bl-ispejjez kontra r-rikorrenti.

Rat l-atti kollha tal-kawza.

Semghet lix-xhieda bil-gurament.

Semghet l-abili difensuri.

Ikkunsidrat

C. PROVI:

Rat il-verbal tat-2 ta' April, 2007 [fol 30] li permezz tieghu l-intimat irrinunzja ghall-ewwel eccezzjoni.

Xehed Francis Said fejn qal li hu jaf li intavola rikors fit-23 ta' Frar 2007 fil-Prim'Awla tal-Qorti Civili, sede Kostituzzjonali u kellu kopja ta' l-istess rikors f'idejh u qrah diversi drabi u jaf il-kontenut tieghu u seta' jikkonferma l-ezzattezza tal-fatti hemmhekk indikati.

D. KUNSIDERAZZJONIJIET:

Gie allegat il-process 629/73 fl-ismijiet **Francis Said vs Avukat Generali** u jidher car li din il-kawza damet ferm aktar zmien milli kellha tiehu. Il-partijiet fil-kaz odjern ghalkemm jaqblu fuq dan ma jaqblux dwar ta' min jahti ghal dan id-dewmien. Dik il-kawza kienet tirrigwarda barbazzal tal-Gran Spinat – oggett maghmul minn metall prezzjuz u b'xoghol artiggjanali qawwi. Ghalhekk apparti l-ezami ta' l-aspetti legali kien necessarju r-rapport ta'

espert tekniku. Fil-bidu kien gie nominat bhala espert tekniku Tarcisio Giordano izda minhabba li dan kien lehaq esprima opinjoni dwar dan il-Gran Spinat u anke pprova jirrangah [wara li kien hadu ghandu haten ir-rikorrent] kellu jastjeni.

Irrizulta li ma seta' jsir xejn minhabba li l-Avukat tar-rikorrent ma kienx prezenti fit-:
12 ta' Dicembru, 1974
26 ta' Frar, 1975
12 ta' Marzu 1976

Irrizulta li ma deher hadd mill-partijiet ghas-seduti ta':
19 ta' Ottubru, 1976
19 ta' Jannar 1977
25 ta' Mejju, 1979
22 ta' Gunju, 1979
3 ta' Marzu, 1992

Irrizulta li l-konvenut biddel l-Avukat tieghu hames darbiet – Dr. Filletti, Dr. Brincat, Dr. Herrera, Dr. J. Buttigieg, Dr. L. Bencini. Interessanti hawnhekk dak li qal ix-xhud li semma li dak li kien qed jixhed fuqu qalu xi tmien darbiet ghax kull darba jitfacca avukat gdid [fol 365].

Irrizulta li meta l-Perit Legali Dr. Lino Agius kien inhatar Magistrat, il-Qorti innominat lil Dr. Austin Gatt izda r-rikorrent kien oppona ghan-nomina ta' Perit gdid. Izda l-Magistrat Agius ma kienx ghadu f'pozizzjoni li jesplika l-inkarigu. Sfortunatament il-Perit Tekniku Paul Cassar lehaq miet qabel ma sehhlu jirredigi r-rapport u jahilfu, u b'hekk il-Qorti ma kellhiex rapport tekniku. Kien hemm ukoll l-allegazzjonijiet mill-konvenuti li l-barbazzal lehaq intmiss minn terza persuna; u fl-1993 / 1994 dan gie misruq – incident li ma jidhirx li kien responsabbli ghalih ir-Registratur tal-Qorti. Kawza tas-serq l-oggett ***de quo*** ma kienx ghad-disposizzjoni tal-Qorti. Il-konvenut Gatt kien talab li jigi mdahhal fil-kawza r-Registratur b'konsegwenza ta' aktar dewmien.

Il-Qorti tosserva wkoll li minn analizi ta' gurisprudenza tal-Qorti Ewropeja (f'kazijiet mhux ta' natura kriminali) l-istat jigi meqjus responsabbli ghad-dewmien fil-kazijiet li gejjin:
a. jekk ikun hemm dewmien fit-twettiq ta' xoghol ta' rutina fir-registru tal-Qorti;
b. jekk il-Qorti ddum minghajr raguni valida biex tisma' l-kaz;
c. jekk l-istat idum sabiex jipprezenta x-xhieda tieghu f'kazijiet fejn l-istat ikun parti;
d. jekk ikun hemm dewmien stante aggornament ta' kawza sakemm tinstema' kawza ohra, u l-procedura f'din l-ahhar kawza tkun hi nfisha afflitta minn dewmien ta' xi wiehed minn dawn it-tipi msemmija;
e. minhabba f'dewmien li jkun gej min-nuqqas ta' ko-ordinazzjoni bejn l-awtoritajiet amministrattivi differenti.

Biex jigi determinat jekk smigh sarx fi zmien ragjonevoli kif mitlub fl-artikoli 39(2) tal-Kostituzzjoni u 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropeja, wiehed irid jara:
1. in-natura jew komplessita` tal-kaz in kwistjoni;
2. kondotta tal-partijiet fil-kawza;
3. il-mod kif dawk il-proceduri gew trattati u kondotti mill-awtorita` gudizzjarja stess.

Ir-rikorrenti jsostni li d-dewmien ma kien bl-ebda mod dovut ghall-agir tieghu ghax anzi huwa kellu kull interess li l-proceduri jigu mismugha u decizi minghajr dewmien zejjed. Sostna li sad-29 ta' Mejju 1974 kien ressaq il-provi tieghu kollha u ddikjara l-istess provi maghluqa salv ghall-provi rigwardanti l-valur ta' l-istess barbazzal. Jigi rilevat li l-Qorti kienet ordnat li jingabru l-provi tal-konvenut sakemm il-perit tekniku jespleta l-inkarigu tieghu. Irrizulta li l-perit legali li kien gie nominat biex jissostitwixxi lill-perit legali originali u cioe` Dr. Austin Gatt flok Dr. Lino Agius dam hames differimenti biex jigi nfurmat bl-inkarigu izda li minhabba li Dr. Lino Agius fit-22 ta' Gunju 1977 kien iddikjara li r-relazzjoni tieghu kienet giet imhejjija minnu r-rikorrent kien talab li jibqa' Dr. Lino Agius. Eventwalment kien gie nominat Dr. Aldo Vella fl-1982 u kien biss fl-1989 li dan ta' l-ahhar talab is-sostituzzjoni tieghu minhabba pressjoni ta' xoghol, wara 20 differiment fuq medda ta' kwazi 7 snin, b'kollox stagnat, u li ebda seduta ma

nzammet f'dan il-perjodu u Dr. Vella dam mill-14 ta' Marzu 1989 sal-25 ta' Gunju 1990 biex irritorna l-inkartament. Ir-rikorrent irrileva wkoll li ghalkemm fl-1992 il-kawza thalliet ghat-trattazzjoni finali, xorta wahda kienet ordnat li jkollha informazzjoni dwar l-aspetti teknici involuti. Gie prezentat affidavit tal-konvenut fid-9 ta' April 1992, kwazi 20 sena wara l-istituzzjoni tal-kawza. F'dan l-istadju Dr. Joseph Micallef Stafrace zamm hames seduti fuq medda ta' cirka sena wara li gie nominat f'Gunju 1992, u l-Qorti ghalkemm kienet hatret perit legali, xorta wahda semghet xhieda prodotti mill-konvenut fil-11 ta' Gunju 2001, u regghet semghet xhieda ohra mill-Qorti diversament presjeduta fis-7 ta' Mejju 2003.

Il-Qorti ezaminat il-process originali u jrid jinghad li ma hux wiehed ta' xi diffikultajiet legali specjali. Kien hemm il-problema ta' l-aspett tekniku ghalkemm finalment il-Qorti ghaddiet ghas-sentenza minghajr dan ir-rapport. Dan iwassal li din il-Qorti jkollha bil-fors tqis li din il-kawza damet ghal zmien twil b'mod esagerat quddiem il-Prim'Awla. Ir-rikorrent jilmenta li damet ghal zmien twil ukoll quddiem il-Qorti ta' l-Appell ghax damet tlitt snin u jghid li dan huwa zmien irragonevoli ma' liema sottomissjoni din il-Qorti ma taqbilx. Din ma kenitx xi kawza li kellha tinghata preferenza fuq kawzi ohra.

L-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni jghid:
39. (1) Kull meta xi hadd ikun akkuzat b'reat kriminali huwa ghandu, kemm-il darba l-akkuza ma tigix irtirata, jigi moghti smigh xieraq gheluq zmien ragonevoli minn qorti indipendenti u imparzjali mwaqqfa b'ligi.

Inoltre l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem jghid:
"(1) Fid-decizzjoni tad-drittijiet Civili u ta' l-obbligi tieghu jew ta' xi akkuza kriminali kontra tieghu, kulhadd huwa ntitolat ghal smigh imparzjali u pubbliku fi zmien ragonevoli minn tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b'ligi. Is-sentenza ghandha tinghata pubblikament izda l-istampa u l-pubbliku jista' jigi eskluz mill-proceduri kollha jew minn parti minnhom fl-interess tal-morali, ta' l-ordni pubbliku jew tas-sigurtà nazzjonali

f'socjetà demokratika, meta l-interessi tal-minuri jew il-protezzjoni tal-hajja privata tal-partijiet hekk tehtieg, jew safejn ikun rigorozament mehtieg fil-fehma tal-qorti f'cirkostanzi specjali meta l-pubblicità tista' tippregudika l-interessi tal-gustizzja."

Certament hemm diversi aspetti li jridu jigu kunsidrati biex wiehed jezamina l-aspett ta' dewmien ghax id-dewmien ipoggi fil-periklu l-effettivita` u l-kredibilita` tal-gustizzja (ara **H. vs France**, Qorti, 24 ta' Ottubru 1989). Fil-kawza **George Xuereb vs Registratur tal-Qorti et** deciza fit-8 ta' Novembru 2004 mill-Qorti Kostituzzjonali nghad:
"Huwa pacifiku fil-gurisprudenza tal-Qorti Ewropeja li l-fatturi li principalment ghandhom jittiehdu in konsiderazzjoni sabiex jigi determinat jekk is-smigh ta' process eccediex il-parametri tas-smigh fi zmien ragjonevoli huwa l-komplesstia` tal-kaz, l-agir tal-partijiet fil-kawza u l-agir ta' l-awtorita` jew awtoritajiet relevanti – f'dan il-kaz l-agir ta' awtorita` gudizzjarja..."

Fis-sentenza hawn fuq imsemmija izda ta' l-Ewwel Qorti ntqal:

"jibqa' l-fatt li parti mill-funzjonijiet u doveri ta' kull gudikant hu propju li jara w jassigura li x-xoghol assenjat lilu jimxi b'mod normali w ragjonevoli. Hu ghandu jara li kawzi quddiemu jigu decizi bi speditezza w fi zmien ragjonevoli, u li ma jhallix numru ta' kawzi jakkumulawlu inutilment. Hu minnu li f'din il-funzjoni ta' qadi tad-dmirijiet ta' kull gudikant, wiehed ghandu wkoll jikkunsidra c-cirkostanzi li fihom dak il-gudikant ikun qed jahdem, bhalma hi c-cirkostanza tan-numru ta' kawzi assenjati lilu, in-numru ta' gudikanti li qeghdin hemm biex ilahhqu man-numru ta' kawzi pendenti w ohrajn li jigi introdotti, l-infrastruttura necessarja li l-Istat obbligat li jipprovdi lil kull gudikant sabiex dan jaqdi din il-funzjoni tieghu bl-aktar mod adegwat, eccetera. Pero`, huma x'inhuma dawn ic-cirkostanzi, hu dejjem mistenni minn kull gudikant, prezunt professjonist responsabbli li jaf sewwa x'inhuma d-doveri tieghu, li dan ghandu jkun jaf x'sistema ghandu juza biex jiddisponi mill-kawzi assenjati lilu bl-ahjar mod possibbli w bi speditezza ragjonevoli, u dan irrespettivament min-

numru ta’ kawzi li ghandu w n-natura taghhom … U ghalkemm hu evidenti li l-intimata kkontribwiet sostanzjalment ghad-dewmien imsemmi, dan meta dik il-Qorti ma hadet ebda pass kontriha biex din ma taghmilx hekk, jew ma hadet ebda pass iehor li dehrilha li kellha tiehu biex ma jkunx hemm dan id-dewmien”

Din il-Qorti naturalment trid toqghod attenta li taghmilha cara li r-responsabbilta` ta’ kull gudikant tiddependi mill-kwalita` u numru ta’ xoghol assenjat lilha kif ukoll l-i***staff*** u mezzi ohra disponibbli ghaliha. Izda l-Istat xorta jkun responsabbli li jekk fl-assenjazzjoni tad-doveri jew ***staff*** jew mezzi ohra jkun irrenda impossibbli li l-processi jinqatghu fi zmien ragjonevoli.

Fil-kawza fl-ismijiet **Il-Pulizija vs Carmelo sive Charles Ellul Sullivan** ta’ l-24 ta’ Jannar 1991, il-Qorti Kostituzzjoni rriteniet illi:
“Mhux facli li jigu stabbiliti kriterji fissi u rigidi. Hemm diversi cirkostanzi li jridu jigu kkunsidrati, biex il-Qorti finalment tasal biex diskrezzjonalment — tiddeciedi jekk zmien ragonevoli li fih il-procediment partikolari ghandu jisvolgi — giex rispettat jew le certament, filwaqt li huwa car illi kull kawza partikolari tiddetta skala ta’ zmien li fih ragonevolment ghandha tizvolgi billi tigi trattata u deciza, daqstant iehor huwa car li hemm minimu u massimu f’dik l-iskala, u l-eccess oltre l-massimu jilledi d-dritt fundamentali ghall-amministrazzjoni tal-gustizzja fi zmien ragonevoli”

Kif intqal fis-sentenza tal-Qorti Ewropeja, **Buccholz vs Germany** 7759/77:
“the Convention places a duty on the Contracting States to organise their legal systems so as to allow the courts to comply with the requirements of Article 6 par. 1 (art. 6-1), including that of trial within a “reasonable time”. Nonetheless, a temporary backlog of business does not involve liability on the part of the Contracting States provided they have taken reasonably prompt remedial action to deal with an exceptional situation of this kind”

Ukoll fis-sentenza tal-Qorti Ewropea fl-ismijiet **Yasar vs Turkey** intqal:
“the Court considers that the domestic court could have applied stricter measures to speed up the proceedings. It therefore finds that the proceedings in the instant case were unnecessarily prolonged as the national court failed to act with the necessary diligence.”

Interessanti huwa dak li nghad fis-sentenza tal-15 ta’ Mejju 2003 fil-kawza fl-ismijiet **Nazzareno sive Reno Zarb vs Avukat Generali** mill-Prim’Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali):
“ghandha ssir distinzjoni bejn process kriminali u dak civili, ghax fejn liberta` jew il-gieh tal-persuna jkunu ***in issue***, hu importanti li l-kwistjoni ma titwalx aktar milli hu necessarju, u filwaqt li fil-process civili, wiehed jista’ jaccetta certu dewmien, dan m’ghandux ikun permess meta hemm imdendla kontra persuna akkuza ta’ natura kriminali. Ovvjament, kollox hu relattiv u kollox ghandu jitqies fil-kuntest tac-cirkostanzi partikolari tal-kaz li jistghu jwasslu ghar-ragonevolezza taz-zmien li ttiehed biex jigi determinat il-kaz in kwistjoni.”

Ara wkoll f’dan is-sens decizjoni ta’ din il-Qorti kif presjeduta fl-ismijiet **Joseph Attard vs Avukat Generali** deciza fit-8 ta’ Gunju 2000, rikors numru 624/97 fejn inghad:
“Biex jigi determinat jekk kienx hemm dewmien irragonevoli kull kaz irid jigi studjat fuq il-mertu tieghu u d-decizzjonijiet ta’ Strasbourg huma indikattivi u mhux konkluzivi. F’Harris, Boyle & Warbrich, Law of the European Convention on Human rights, 1995, p 228 insibu: “Although consistently acting on the basis that each case must be considered on its facts, so that there is no objective limit to the length of time that can be taken, in all cases which have taken over eight years or more, the court has in fact always found a breach of Art. 6 (1). Iz-zmien jibda jiddekorri minn meta l-akkuzat ikun rinfaccjat b’cirkostanzi tali li “substantially affect the situation of the suspect”. Normalment dan jirriferixxi ghall-mument meta persuna tkun infurmata dwar ir-reat li fuqu qedgha tigi investigata jew minn meta tigi arrestata. Mhix rilevanti d-

data ta' meta sar r-reat, jew meta ssir l-inkjesta magisterjali. Il-gurisprudenza stabbilit tlitt kriterji principali indikattivi tar-ragonevolezza ta' dan it-tul taz-zmien:

- Il-komplessita` tal-kaz;
- Il-mod kif il-proceduri kriminali gew kondotti mill-Qorti; hawn wiehed irid iqis il-kwantita' enormi ta' xoghol li jinsabu mghaffsa bih il-Qrati taghna, u l-fatt li ghandha tinghata precedenza lil min qieghed taht arrest preventiv; izda il-piz enormi tax-xoghol fuq il-Qorti, u l-fatt li l-Qorti ppruvat taghmel dak li hu umanament possibli ma jwassalx ghal gustifikazzjoni ta' dewmien irragonevoli li kull akkuzat ma ghandux ibaghti;
- Il-kondotta tal-applikant – hawn irid jinghad li ghalkemm b'rizultat ta' eccezzjonijiet u mossi tattici akkuzat jista' facilment itawwal il-kors tal-proceduri dawn ma ghandhomx jaffetwaw ir-ragonevolezza tad-dewmien sakemm ma jkunux kapriccuzi jew frivoli, u naturalment fl-istess kriterju ta' dewmien ragjonevoli in-natura ta' dawn l-eccezzjonijiet iridu jittiehdu in konsiderazzjoni."

E. KONKLUZJONIJIET:

Illi ghalhekk jidher car minn ezami li sar hawn fuq li:

1. id-dewmien kien wiehed esagerat fil-kaz in ezami ghalkemm kien hemm diffikultajiet marbutin kemm mal-fatt ta' l-espert tekniku kif ukoll mal-hatra ta' l-esperti legali ghall-pozizzjonijiet ohra;
2. certament ir-rikorrent ikkontribwixxa sostanzjalment ghal dan id-dewmien billi ma kienx prezenti f'xi seduti, biddel il-konsulenti legali, talab ir-revoka ***contrario imperio*** ta' digriet ta' nomina ta' perit legali alternattiv;
3. pero` l-awtoritajiet ta' l-Istat kienu wkoll sostanzjalment responsabbli ghal dewmien esagerat biex gie deciz il-kaz quddiem il-Prim'Awla u dan taht id-diversi aspetti, inkluz li gie permess lill-intimat li jtawwal inutilment il-process quddiem il-Qorti;
4. kawza ta' dan kollu fil-konfront tar-rikorrent gew vjolati d-drittijiet fundamentali tieghu minhabba nuqqas ta' smigh xieraq fi zmien ragjonevoli kif mitlub mill-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja;
5. fil-kaz in ezami ma kienx jirrigwarda xi process kriminali jew wiehed restrittiv tal-liberta` personali u anqas ma affettwa senjatament il-livell ta' hajja tar-rikorrent;

6. ir-rikorrent jisthoqqlu kumpens meta jitqiesu c-cirkostanzi kollha fuq imsemmija ta’ €2,000 minhabba l-vjolazzjoni tad-drittijiet fundamentali tieghu kif fuq imsemmi, u ghal dawn il-motivi tilqa’ biss in parti l-eccezzjoni ta’ l-intimat u tichadha in parti.

Tikkundanna lill-intimat ihallas lir-rikorrent din is-somma.

Spejjez tal-kaz ghandhom jigu sopportati bin-nofs bejn il-kontendenti.

< Sentenza Finali >

--------------------------------TMIEM--------------------------------